

УДК 159.922.8:316.6]:378.064.2-047.37

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-4-8>

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВЗАЄМОДІЇ З ПЕДАГОГОМ

Московець Людмила Павлівна,

доктор філософії з психології,

доцент кафедри практичної психології та реабілітаційних технологій

Комунального закладу вищої освіти «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія»

Полтавської обласної ради

ORCID ID: 0000-0002-8960-477X

У статті на основі теоретичного аналізу й узагальнення напрацювань вітчизняних дослідників з питання психологічних бар'єрів, а також досвіду міжнародних науковців з дослідження перешкод у взаємодії педагога зі здобувачами в освітньому процесі було представлено результати проведеного емпіричного дослідження психологічних бар'єрів, які виникають в освітньому процесі закладів вищої освіти. Зазначено, що психологічні бар'єри можуть деструктивно вплинути на ефективність взаємодії; зумовити негативні переживання страху, тривоги, провини; знизити результативність здобування вищої освіти; здійснити вплив на формування самооцінки, процес самореалізації та особистісне зростання. Від взаємостосунків студента з педагогом залежить його ставлення до вивчення навчальної дисципліни, освітнього процесу в закладі вищої освіти, майбутньої професії. У процесі дослідження за допомогою анкети було виявлено психологічні бар'єри, які виникають у студентів під час взаємодії з педагогами: емоційні, інтелектуальні, ціннісно-мотиваційні, вікові, поведінкові, естетичні, фізичні бар'єри. Встановлено, що найчастіше студенти переживають емоційні бар'єри, пов'язані зі страхами допустити помилку, страхом першої зустрічі, тоді як бар'єри, пов'язані із ситуаціями приниження, висміювання, негативними емоціями з боку викладача, було виявлено в незначній кількості респондентів. Досліджувані студенти також переживають інтелектуальні бар'єри, зумовлені складністю навчального матеріалу, великою кількістю інформації, що може бути пов'язано з відсутністю навичок систематичної інтелектуальної діяльності. З фізичними, віковими, мотиваційно-ціннісними, поведінковими бар'єрами з боку педагогів студенти зустрічаються нечасто, незначна частина (менше ніж 20 %) респондентів відмітили їх наявність. Найменш вираженою перешкодою у взаємодії учасників освітнього процесу є естетичні бар'єри, що свідчить про прийняття зовнішнього вигляду викладача як з боку студентів, так і навпаки. Запропоновано способи подолання психологічних бар'єрів, які є важливими у взаємодії як для педагога, так і для студента.

Ключові слова: психологічні бар'єри, студентський вік, взаємодія, студент – викладач.

Moskovets Liudmyla. Research on psychological barriers of students when interacting with teachers

Based on theoretical analysis and generalization of the findings of domestic researchers on psychological barriers, as well as the experience of international scientists in studying obstacles in the interaction between teachers and students in the educational process, the article presents the results of an empirical study of psychological barriers that arise in the educational process of higher education institutions. It is noted that psychological barriers can destructively affect the effectiveness of interaction; cause negative experiences of fear, anxiety, guilt; reduce the effectiveness of higher education; and influence the formation of self-esteem, the process of self-realization, and personal growth. A student's attitude toward studying a subject, the educational process at a higher education institution, and their future profession depends on their relationship with their teacher. During the study, a questionnaire was used to identify psychological barriers that arise in students when interacting with teachers: emotional, intellectual, value-motivational, age-related, behavioral, aesthetic, and physical barriers. It was found that most often students experience emotional barriers associated with the fear of making a mistake and the fear of the first meeting, while barriers associated with situations of humiliation, ridicule, and negative emotions on the part of the teacher were found in a small number of respondents. The students surveyed also experience intellectual barriers caused by the complexity of the educational material and the large amount of information, which may be related to a lack of systematic intellectual activity skills. Students rarely encounter physical, age-related, motivational, value-related, or behavioral barriers on the part of teachers; only a small proportion (less than 20%) of respondents noted their presence. The least pronounced obstacle in the interaction of participants in the educational process is aesthetic barriers, which indicates the acceptance of the teacher's appearance by both

students and vice versa. Ways to overcome psychological barriers that are important in interaction for both the teacher and the student are proposed.

Key words: *psychological barriers, student age, interaction, student-teacher.*

Вступ

Результативність, якість освітнього процесу в умовах постійних змін, викликів залежить від різноманітних чинників, з-поміж яких вагоме місце належить міжособистісній взаємодії здобувача освіти та педагога. Пізнавальна мотивація у процесі здобуття вищої освіти, соціальна активність, пристосування до нових життєвих ситуацій, побудова планів на майбутнє, орієнтація на перспективу, прагнення до самореалізації характерні для студентського віку. Для задоволення своїх потреб, досягнення поставлених цілей, реалізації планів, втілення особистісного потенціалу здобувачу вищої освіти доводиться вступати у взаємодію з різними учасниками освітнього процесу, здійснювати обмін інформацією, будувати спільну стратегію, долати бар'єри. У психологічній енциклопедії психологічний бар'єр трактується як «психологічний стан людини, що виявляється як неадекватна її пасивність; це внутрішня перешкода психологічної природи, яка виникає у ділових та міжособистісних відносинах і створює труднощі у встановленні відкритих і довірливих стосунків» [4, с. 40].

Психологічні бар'єри можуть деструктивно вплинути на ефективність взаємодії; зумовити негативні переживання страху, тривоги, провини; знизити результативність здобування освіти; здійснити вплив на формування самооцінки, процес самореалізації та особистісне зростання. Від взаємостосунків студента з педагогом залежить його ставлення до вивчення навчальної дисципліни, освітнього процесу в закладі освіти, майбутньої професії. Тому важливо брати до уваги, які психологічні бар'єри виникають у взаємодії студента з викладачем, і створювати умови для їх подолання, побудови взаємостосунків на засадах конструктивної взаємодії.

Мета статті – здійснити емпіричне дослідження психологічних бар'єрів, які виникають у студентів під час взаємодії з педагогом, і запропонувати способи їх розв'язання.

Матеріали та метод

Під час підготовки статті було використано вітчизняні праці з питання психологічних бар'єрів, а також досвід міжнародних науковців з дослідження перешкод у взаємодії педагога зі здобувачами в освітньому процесі. Здійснено теоретичний аналіз та узагальнено напрацювання дослідників із цього питання. Н. Волянчук вивчає психологічні бар'єри соціального розвитку особистості та виокремлює п'ять основних груп бар'єрів: когнітивні, емоційні, мотиваційні, вольові, особистісні [1, с. 41]. А. Гірняк, О. Васильків виділяють чотири групи бар'єрів у взаємодії викладача і студента: бар'єри, зумовлені особистісними і професійними якостями викладача; бар'єри, спричинені психологічними та фізичними особливостями студента; бар'єри, обумовлені специфікою предмета взаємодії; бар'єри, детерміновані несприятливими чинниками матеріального чи соціального середовища, у яких відбувається освітня взаємодія [2, с. 79]. Вольові бар'єри в освітньому процесі вивчає В. Татарін, який розглядає їх з погляду відсутності вольових якостей, безвольової поведінки та проблем мотивації [6, с. 76]. В. Кравченко досліджує психологічні бар'єри в інноваційній діяльності та поділяє їх на зовнішні (соціальні, організаційні, методичні, матеріально-технічні) і внутрішні (неадекватна пасивність педагога) [3, с. 169]. Л. Сердюк розкриває психологічні бар'єри особистісної самореалізації в інтегрованому освітньому середовищі. З-поміж суттєвих бар'єрів самореалізації дослідниця вказує на нездатність стати суб'єктом власного саморозвитку; нерозвиненість здібностей до самопізнання; несформованість механізмів саморозвитку; стереотипи й установки, пов'язані з неадекватною значимістю інших людей [5, с. 68].

У зарубіжних дослідженнях приділяється увага комунікативним, емоційним, мотиваційним бар'єрам. У працях І. Саїд, А. Еджаз, К. Шаріф зазначено, що студенти стикаються з

психологічними бар'єрами, які заважають їхній комунікативній компетентності. Науковці наголошують, що найбільші перешкоди створюють тривожність, невпевненість у собі, страх помилок і страх бути приниженими. Почуття неповноцінності, небажання брати участь у спілкуванні зумовлюється і зовнішніми факторами: високо компетентними одногрупниками, які навчаються разом; дискримінаційною поведінкою педагогів. Такі бар'єри не лише позначаються на вільному володінні мовою, а й впливають на мотивацію та загальні результати навчання [8, с. 114]. А. Талті, Л. Спейер, Ал. Мюррей, М. Айснер, Д. Рібо та І. Обсут вказують на важливість якості стосунків між учнями та вчителями для формування емоційної адаптації у ранній дорослості; погіршення відносин між здобувачами освіти та педагогами є факторами ризику соціоемоційного розвитку дітей і молоді [9]. Г. Полідорос, А.-С. Антоніу, А. Дрігас, вивчаючи взаємовідносини між учнями та вчителем і їх вплив на успішність на уроках математики, зазначають, що позитивні, підтримувальні стосунки, емпатія, справедливість, чуйність, відсутність конфліктів впливають на академічну успішність здобувачів освіти [7].

У нашому дослідженні було використано емпіричний метод опитування за допомогою авторської анкети «Психологічні бар'єри під час взаємодії здобувача освіти з педагогом». Анкета складається з двох блоків: перший блок передбачає отримання загальних відомостей про респондентів (вік, стать, спеціальність, за якою здобувається освіта, рік підготовки), а в другому – пропонується визначити, чи виникали у студентів труднощі та перешкоди під час освітнього процесу, чи впливали вони на взаємодію з педагогом (ні, не виникали; так, виникали, але не дуже заважали ефективній взаємодії з педагогом; так, виникали і заважали ефективній взаємодії з педагогом).

Мета опитування студентів полягала у виявленні психологічних бар'єрів, які виникають в освітньому процесі, та у визначенні на основі результатів дослідження способів ефективного подолання перешкод. У процесі обробки даних застосовувалися методи кількісного та якісного аналізу результатів дослідження.

В емпіричному дослідженні взяли участь 50 здобувачів другого і третього курсів Комунального закладу вищої освіти «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія» Полтавської обласної ради різних спеціальностей («Початкова освіта», «Середня освіта (Українська мова і література)», «Психологія»), з-поміж яких 46 осіб жіночої статі, 4 – чоловічої. Середній вік респондентів становив 19 років.

Результати

У процесі дослідження за допомогою анкети нами було виявлено психологічні бар'єри, які виникають у студентів під час взаємодії з педагогами: емоційні, інтелектуальні, ціннісно-мотиваційні, вікові, поведінкові, естетичні, фізичні бар'єри. Результати наших досліджень щодо емоційних бар'єрів, які пов'язані зі страхами та негативними емоціями з боку педагога, представлено на рис. 1.

Під час дослідження нами було виявлено, що 58 % здобувачів вищої освіти не переживають страху першої зустрічі з педагогом. 36 % респондентів зазначили, що в них виникав страх першої зустрічі, але він не заважав подальшій ефективній взаємодії із викладачем. 6 % досліджуваних вказали, що такий страх виникав і заважав ефективній взаємодії. Варто зазначити, що страх є захисним механізмом, який виникає у ситуації небезпеки, а тому, коли здобувач освіти вперше зустрічається з педагогом, він здатний переживати страх, який може бути зумовлений і попереднім досвідом, можливо, негативним.

Більш вираженим порівняно зі страхом першої зустрічі є страх помилитися. 56 % респондентів зазначили, що переживали такий страх, з них 10 % вказали, що емоційний бар'єр впливав на подальшу взаємодію з педагогом. Такі результати можуть свідчити, що страх помилки чи страх дати неправильну відповідь, можливо, був закладений на попередніх рівнях загальної середньої освіти та продовжує проявлятися під час здобування вищої освіти.

Варто зазначити, що 44 % досліджуваних не мають страху помилки, що більш позитивно позначається на їх взаємодії і допомагає більш впевнено долати труднощі, виклики.

Емоційний бар'єр, пов'язаний із демонструванням педагогом негативних емоцій, відсутністю емпатії до здобувачів освіти, 80 % респондентів не вказали. 16 % досліджуваних зазначили, що такий бар'єр існує, але не впливає на процес взаємодії, і 4 % опитаних студентів відзначили, що переживання такого бар'єра впливає на подальшу взаємодію.

90 % респондентів у процесі взаємодії з педагогом не переживали ситуації приниження, висміювання. 6 % досліджуваних зазначили, що такі ситуації були, але не вплинули на взаємодію з педагогом. 4 % опитаних здобувачів вищої освіти відзначили наявність висміювання, приниження з боку педагога, що негативно позначилося на стосунках.

Отже, результати дослідження за емоційним критерієм вказують на те, що страх припуститися помилки чи дати неправильну відповідь є більш вираженим у студентів, ніж страх першої зустрічі або відчуття відсутності емпатії з боку педагога. Такий страх помилки (атихіфобія) може бути пов'язаний із боязню бути недосконалим, перфекціонізмом особистості, що зумовлює уникнення особистості нових викликів, впливає на саморозвиток.

Результати дослідження інтелектуальних, фізичних та вікових бар'єрів здобувачів вищої освіти представлені на рис. 2.

На інтелектуальні бар'єри, зумовлені складністю навчального матеріалу та великою кількістю інформації, вказали 40 % опитаних здобувачів. З-поміж них 32 % респондентів зазначили, що це не впливає на взаємодію з педагогом, а 8 % зауважили, що це її ускладнює. Понад половина досліджуваних (60 %) не зазначили труднощів у сприйнятті інформації, яку повідомляє педагог під час освітнього процесу.

Фізичний бар'єр, пов'язаний із розміщенням у просторі, підтриманням зорового контакту, переживають 14 % респондентів, з них 2 % зазначили, що такі перешкоди впливають на взаємодію, а 12 % вказали, що такі труднощі не позначаються на ефективній взаємодії. 86 % опитаних здобувачів вищої освіти відмітили відсутність фізичного бар'єра, а решта стикаються з такими труднощами, що може бути пов'язано з тривалим попереднім навчанням у дистанційному та змішаному форматі в часи пандемії чи війни, звичкою підтримувати кон-

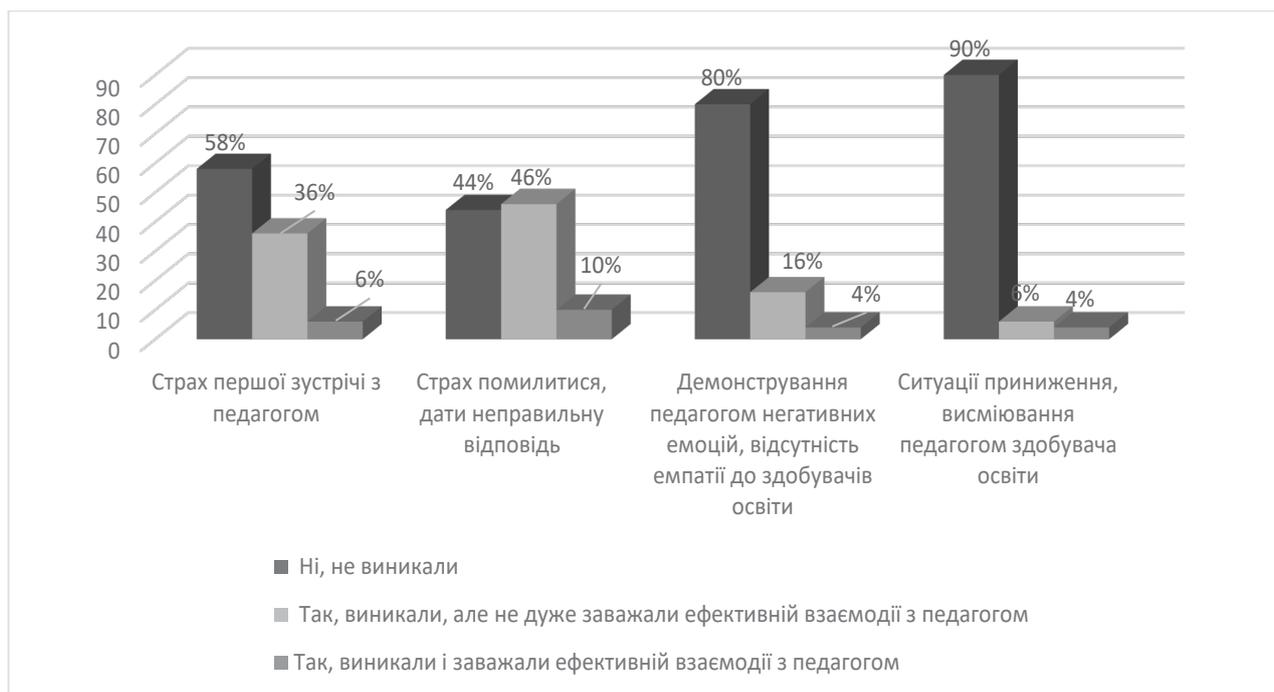

Рис. 1. Розподіл респондентів щодо переживання емоційних бар'єрів, пов'язаних зі страхами

Рис. 2. Розподіл респондентів щодо переживання інтелектуальних, фізичних, вікових бар'єрів

такт через соціальні мережі, а не безпосередньо взаємодіяти з педагогом в межах аудиторного спілкування.

Результати дослідження вікових бар'єрів, які можуть виникати між представниками різних поколінь, свідчать, що 86 % опитаних студентів не потрапляли в ситуації, коли педагог порівнює своє покоління з молоддю. 12 % респондентів зазначили, що стикалися з такою ситуацією, але це не впливало на ефективність взаємодії, а 2 % досліджуваних переживали труднощі вікових бар'єрів з ускладненням взаємодії. Вікові бар'єри пов'язуються з нерозумінням лексики, що використовується представниками різних поколінь, а також з відмінностями в досвіді. Усі педагоги колись були студентами, але здобувачі вищої освіти не були в ролі педагога, а тому доцільно враховувати вікові особливості цього покоління.

За результатами дослідження мотиваційно-ціннісних бар'єрів, пов'язаних із незбіганням мотивів, поглядів, інтересів, цінностей, коли кожний з учасників освітнього процесу має свою мету, було встановлено, що 86 % опитаних студентів не стикались із труднощами непорозуміння в мотивації та цінностях. 8 % респондентів зазначили, що мали такі труднощі, але це не впливало на ефективність взаємодії, а у 6 % досліджуваних мотиваційно-ціннісні бар'єри знижували якість взаємодії (рис. 3).

За результатами дослідження естетичних бар'єрів (див. рис. 3) було встановлено, що у 90 % опитаних студентів не виникали ситуації щодо несприйняття їх зовнішнього вигляду. 10 % респондентів зазначили, що були перешкоди у взаємодії на ґрунті непорозуміння зовнішнього вигляду, з-поміж яких 6 % відчували ускладнення взаємодії. Позитивно сприймають зовнішність педагога 98 % досліджуваних, і лише 2 % опитаних студентів мали ситуації, пов'язані з несприйняттям зовнішнього вигляду, і це заважало їхній ефективній взаємодії.

Нами досліджувалися поведінкові бар'єри, пов'язані з неприйнятними, токсичними манерами поведінки, домінуванням викладача над здобувачем. Результати дослідження (рис. 4) вказують, що переважна більшість опитаних студентів (84 %) не стикались із ситуаціями прагнення педагога продемонструвати свою перевагу, свій статус. 16 % респондентів вказали на наявність таких ситуацій, з них 8 % відмітили негативний вплив такої поведінки, що вплинуло на ефективність взаємодії. Відсутність токсичних манер поведінки та спілкування викладачів зі здобувачами зазначили 82 % досліджуваних здобувачів вищої освіти. 12 % респондентів вказали, що педагоги проявляли токсичні манери поведінки та спілкування, але це не впливало на взаємодію, а 6 % опитаних відзначили зниження ефективності взаємодії за такої манери поведінки.

Рис. 3. Розподіл респондентів щодо переживання мотиваційно-ціннісних, естетичних бар'єрів

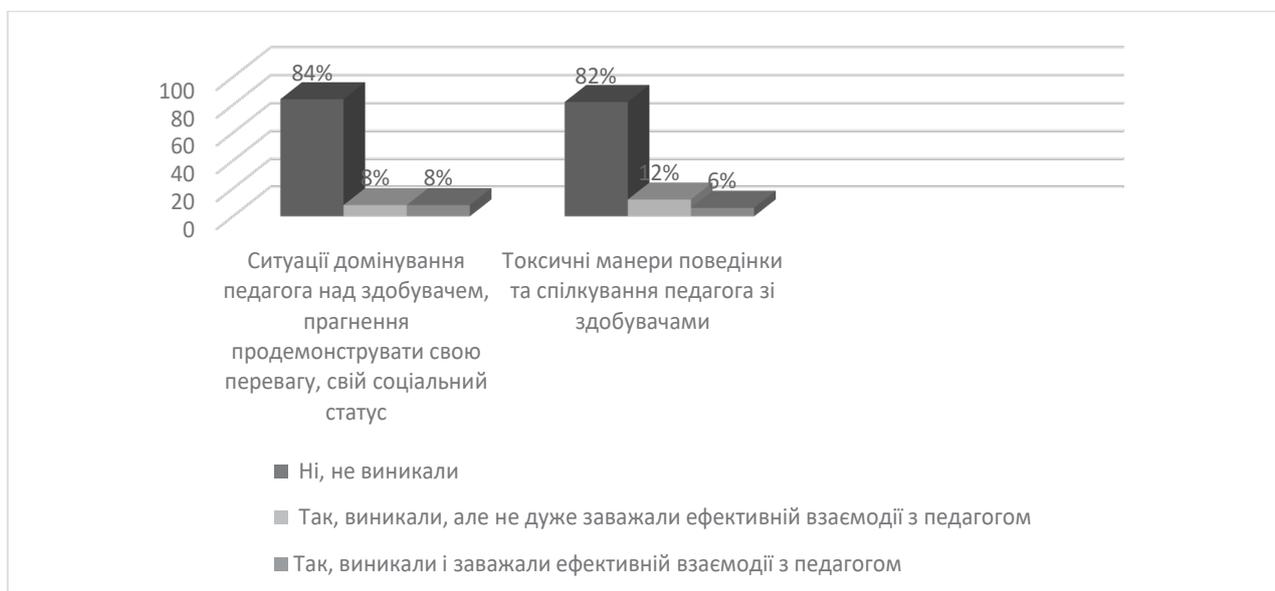

Рис. 4. Розподіл респондентів щодо переживання поведінкових бар'єрів

Спираючись на результати дослідження психологічних бар'єрів, із метою якісної взаємодії студента та викладача виокремимо способи ефективного подолання перешкод, які будуть корисними як для педагога, так і для здобувачів вищої освіти:

- з'ясувати причини виникнення бар'єрів;
- враховувати вікові та психологічні особливості конкретної групи;
- дотримуючись принципу науковості, здійснювати доступний виклад навчального матеріалу, уникати перенасичення термінологією, пов'язувати матеріал із майбутньою професійною діяльністю, життям;
- об'єктивно оцінювати свою поведінку та поведінку інших учасників освітнього процесу;
- демонструвати такий спосіб поведінки, за якого домінують партнерство, співпраця, взаємоповага;
- використовувати активне слухання;
- дотримуватися конструктивного спілкування;

- здійснювати розміщення учасників освітнього процесу в просторі, дотримуючись принципу рівності;
- проявляти позитивне ставлення до всіх учасників освітнього процесу;
- використовувати техніки для емоційної регуляції з метою подолання напруги та страхів;
- проявляти емпатію;
- змінювати ставлення до помилки як до можливості навчання, самовдосконалення, особистісного зростання;
- стимулювати активність та ініціативність студентів;
- надавати підтримку особистості відповідно до її потреб, інтересів, цінностей;
- створювати мотивуюче освітнє середовище.

Висновки

Результати дослідження свідчать, що з-поміж емоційних, інтелектуальних, ціннісно-мотиваційних, вікових, поведінкових, естетичних, фізичних бар'єрів найчастіше студенти переживають емоційні бар'єри, пов'язані зі страхами допустити помилку, першої зустрічі, тоді як бар'єри, пов'язані із ситуаціями приниження, висміювання, негативними емоціями з боку викладача, було виявлено в незначній кількості респондентів. Також досліджувані відчувають інтелектуальні бар'єри, зумовлені складністю навчального матеріалу, великою кількістю інформації, що може бути пов'язано з відсутністю навичок систематичної інтелектуальної діяльності. З фізичними, віковими, мотиваційно-ціннісними, поведінковими бар'єрами з боку педагогів студенти стикаються нечасто, незначна частина (менше ніж 20 %) респондентів відмітили їх наявність. Найменш вираженою перешкодою у взаємодії учасників освітнього процесу є естетичні бар'єри, що свідчить про прийняття зовнішнього вигляду викладача як з боку студентів, так і навпаки. Для покращення ефективності взаємодії учасників освітнього процесу важливо враховувати способи подолання психологічних бар'єрів.

Висвітлені в статті результати охоплюють емоційні, інтелектуальні, ціннісно-мотиваційні, вікові, поведінкові, естетичні, фізичні бар'єри, які виникають у студентів за взаємодії з викладачем під час теоретичної підготовки. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні психологічних бар'єрів, які виникають під час проходження практичної підготовки майбутніх педагогів та психологів.

Література:

1. Воляннюк Н. Ю. Психологічні бар'єри соціального розвитку особистості. *Психологічні предикатори соціального розвитку особистості в сучасних умовах освітнього середовища* : зб. тез І Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 21 листопада 2024 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2024. С. 41–42.
2. Гірняк А., Васильків О. Психологічні бар'єри у взаємодії викладача й студентів та шляхи їх ефективного подолання. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 33. С. 79–90. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2019-33-79-90>.
3. Кравченко В. Ю. Психологічні бар'єри в інноваційній педагогічній діяльності. *The XIX International scientific and practical conference "Science, modern technologies and humanity: problems, theories and thoughts"*, May 12–14, 2025. Krakow : Poland, 2025. С. 169–171. URL: <https://surl.li/xcbbea>.
4. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
5. Сердюк Л. Психологічні бар'єри особистісної самореалізації в інтегрованому освітньому середовищі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. 2012. № 6. С. 68–71. URL: <https://surl.li/nmlcyb>.
6. Татарін В. Вольові бар'єри в освітньому процесі: сутність і класифікація. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2024. № 1 (32). С. 76–82. DOI: [10.33842/22195203-2024-1-32-76-82](https://doi.org/10.33842/22195203-2024-1-32-76-82).
7. Polydoros G., Antoniou A.-S., Drigas A. Student-Teacher Relationship and Mathematics Achievement: Comparative Insights from Students With and Without Diverse Learning Needs. *Psychology International*. 2025. № 7 (3). DOI: <https://doi.org/10.3390/psycholint7030077>.

8. Syed I., Ejaz A., Sharif Q. Psychological Barriers as Hindrance in Communication: A Case Study at the University of Swat. *The Regional Tribune*. 2025. № 4 (3). P. 114–129. DOI: <https://doi.org/10.55737/trt/SR25.124>.

9. Talty A., Speyer L., Murray A. I., Eisner M., Ribeaud D., Obsuth I. The role of student-teacher relationships in the association between negative parenting practices and emotion dynamics: Combining longitudinal and ecological momentary assessment data. *Journal of Research on Adolescence*. 2023. Vol. 33, No. 4. P. 1268–1280. DOI: <https://doi.org/10.1111/jora.12874>.

Отримано: 28.11.2025

Рекомендовано: 17.12.2025

Опубліковано: 31.12.2025